

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh853>

SÖMÜRGEÇİLİK KAVRAMI VE SÖMÜRGEÇİ DEVLETLERİN UYGULADIKLARI TAKTİKLER “Ortadoğu Örneği”

Ahmet GÜNDÜZ*

Özet

Bu çalışmada sömürgecilik nedir? Emperyalizm nedir? Tanımları yapılarak her ikisi arasında farklar ortaya konulmuştur. Sömürgecilik fikrinin Avrupa kültür ve medeniyeti içerisinde eski dönemlerden beri var olduğu vurgulanmıştır. Emperyalizmin de aynı şekilde kökeni eskiye dayandığını ancak yaygın bir şekilde kullanılmasının XIX. Yüzyılda olduğu belirtilmiştir. Emperyalizmin geçirmiş olduğu süreç üzerinde örnekler verilmiş, ardından sömürgecilik şekilleri açıklandığı gibi ayrıca sömürgeciliğin vasıtaları hakkında da bilgiler verilmiştir. Çalışmada Ortadoğu coğrafyası üzerinde bilgiler verilmiş, Ortadoğu kavramının ne zaman ortaya çıktığı hakkında bilgiler verilerek Ortadoğu coğrafyasında yaşayan devletler hakkında da bilgiler verilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu coğrafyasında kurulan Arap devletleri ve hangi sömürgeci devlete bağlı oldukları açıklanmıştır. Sonuç kısmında ise günümüz Ortadoğu coğrafyası üzerinde geçmişle bağ kurularak değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Sömürgecilik, Emperyalizm, İngiltere, ABD, Rusya ve Ortadoğu*

The Concept of Colonialism and the Tactics Carried Out by the Colonialist States ‘The Middle East Sample’

Abstract

This study provided answers to questions of What is colonialism? What is imperialism? and put forward the differences between the two concepts. It was

* Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Tarih Bölümü

emphasized that the idea of colonialism had existed within the European culture and civilization since ancient times. It was indicated that the origin of imperialism dated back to antiquity as well but it was in the 19th century that it started to be widely used. Examples were given about the process which imperialism got through. Then types of colonialism were explained and information was given about the means of colonialism. The study also revealed information regarding the geography and the states of the Middle East and when the concept of the Middle East arose. It was stated which Arabic states were founded following the 1st World War and which colonialist states they were affiliated with. An evaluation was made in the conclusion part considering today's Middle East geography and connecting it with the past.

Key words: *Colonialism, Imperialism, England, the USA, Russia and the Middle East*

Giriş

Sömürgecilik, bir milletin ve devletin başka bir milleti ve ülkeyi kendi devlet ve milletin çıkarları doğrultusunda işletmesi, tekeline ve boyunduruğuna almasıdır veya başka bir deyişle elde ettiği o ülkenin her türlü imkânlarıyla insanların emeğinden yararlanarak kendine maddi ve manevi çıkarlar sağlamasıdır şeklinde tanımlamak mümkündür. Sömürgecilikte maddi çıkarlar yanında manevi çıkarlar da söz konusudur. Çünkü sömürgecilik maddi ve manevi çıkarlarla sömürgeci millete tarih boyunca üstün bir saygınlık sağlamış, onu gerek kendi ve gerekse başkalarının gözünde yüceltmış, övülmüş, övünmüş sömürgeliyi ise aşağılamıştır. Sömürgecilik faaliyeti bir yandan sömürgeciye gurur ve manevi zevk kaynağı olurken sömürgecide ise derin bir aşağılık duygusunun gelişmesine yol açmıştır¹.

Sömürgecilik kavramı ile emperyalizm sözcüğü arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Emperyalizm sözcüğü aslı Latince Imperium=İmparatorluk'tan gelen Fransızca² bir kavram olup bu şekliyle dünya literatürüne girmiştir. Tarihte sömürge kurmak, büyük toprak sahibi olmak, büyük devlet olmanın temel şartıdır. Sömürgeciliğe “emperyalizm” adı da verilmektedir. Esasında emperyalizm imparatorluk kelimesinden gelmektedir. Empire, Imperial, emperyalizm gibi terimler toprak genişliğini, toprak büyüklüğünü ifade etmektedir. Başka topraklara sahip olma gereksesi çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Avrupa'yı 1880'lerden itibaren

¹ Sabri Akdeniz; **Kültür Sömürgeciliği**, İstanbul, 1988, s.3.

² Ahmet Çetin Ertürk; **Bilge Sözlük (Fransızca-Türkçe/Türkçe-Fransızca)**, İstanbul, 1995, s.420. “İmperialisme=Sömürgeci politika anlamına gelmektedir”.

sömürgeciliğe iten faktör tamamen ekonomiktir. Avrupa’da endüstrinin gelişmesi ve üretilen ürünlerin satılmasını gündeme getirmiştir. Yani sömürgecilik politikası sanayi politikasının doğurduğu bir çocuktur. XIX. ve XX. Yüzyıllarda sömürgeciliğin en etkin vasıtalarından birisi demiryoludur. Çünkü demiryolu yapımı esnasında demiryolunun her iki tarafında bulunan yeraltı ve yer üstü kaynaklarını işletme hakkını elde ettikleri gibi demiryolunu inşa ettikleri o ülkenin içlerine kadar girme hakkını elde etmişlerdir³. Emperyalizm sözcüğünün kullanılması çok eskilere dayanmakla birlikte yaygın bir şekilde kullanımı XIX. yüzyılda olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde emperyalizm üç farklı dönemden geçmiştir. Birinci dönem eski çağ dönemidir. Bu dönemde Babil, Asur, Mısır, Pers, Yunan ve Roma imparatorlukları yabancı toprakların ele geçirilmesi ve buralarda yaşayan halkların sömürülmesine dayanmaktadır. İkinci dönem Avrupalı milletlerin XV. ve XVI. yüzyıllardaki ticarî sömürgeciliğidir. Bu dönemde İspanya, Portekiz, Biritanya gibi denizlerde güçlü olan devletler donanmaları vasıtasıyla denizlerde hâkimiyet kurarak dünyada belli başlı ticaret merkezlerini ele geçirmelerinden başka büyük toprak parçalarını da ele geçirerek hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdir. Örneğin; bu dönemde altın arayıcılığı ve baharat ticareti ön plandadır. Emperyalizmin üçüncü safhası ise 1870’lerde başlamış ve II. Dünya Savaşı’nın sonunda bitmiştir. Bu dönemdeki emperyalizm şekline modern emperyalizm adı verilmektedir. Bu üçüncü devrede Britanya (İngiltere), Rusya, Fransa, Belçika, Almanya, İtalya gibi Avrupalı devletlerle ABD arasında bir yarışın sürdüğü görülmektedir⁴.

Yukarıda verilen bilgilere göre emperyalizm, kelime anlamıyla “*imparatorluk kurma eğilimi*” manasına gelmektedir. Sonuçta etnik ve kültürel bakımdan birbirinden çok farklı bir takım halklar, bir başka halkın otoriter rejimi altında aynı iktisadî ve sosyal bütünlük içerisinde bir araya getirilmek istenir. Emperyalist eğilim sadece otoriterliği değil saldırganlığı da beraberinde taşımaktadır. Bu nedenle emperyalizm ile sömürgecilik olayı arasında güçlü bir bağlantı bulunmaktadır⁵. Tarihte ilk sömürgecilik faaliyetleri M.Ö. IX. Yüzyılda Fenikeliler tarafından başlatılmıştır. Ardından

³ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara,2003, s.416-417.

⁴ Görsel Dünya Ansiklopedisi; “ Emperyalizm Madd.”, C.IV, İstanbul, s.913. Emperyalizm (Sömürgecilik) için bkz. Ahmet Kavas; “ Sömürgecilik Madd.”, **T.D.V. İ.A.**, C.XXXVII, İstanbul,2009, s.394-397. Yazar Yok; , “Emperyalizm Madd.”, **Berikan Tarih Ansiklopedisi**, (Hzr. Yusuf Karaca), C.III, Berikan Yay., Ankara, 2002, s.382-388.

⁵ Server Tanilli; **Uygurlık Tarihi**, Alkım Yay., İstanbul,2006, s. 129.

Helenler, Grekler ve Romalıların sömürgecilik faaliyetlerinde bulundukları bilinmektedir⁶. Sömürgecilik anlayış itibarıyla Batı toplumlarının mayasında bulunmaktadır. Kökleri çok eski geçmişe dayanan eski ve köklü bir geleneğin deneyimlerinden yararlanılarak çok ince yöntemler geliştirilmiştir. Eski Yunanlılar (Grekler) bu işin ustası durumundadırlar. Kırım'dan Cebel-i Tarık'a kadar uzanan geniş bölgede özellikle kıyı şeridi ile gerilerindeki verimli topraklarda pek çok koloniler kurmuşlardır. Bir yandan topraktan yararlanı diğer yandan ticaret yaparlardı. Kolonilerde yaşayanlar anavatanlarıyla bağlarını devam ettirirlerdi. İbraniler, Grekler ve biraz değişik bir nitelikle Romalılar da sömürgeci devlet ve milletlerden idiler. Zaten Batı kültür ve medeniyeti İbrani-Grek-Hıristiyan kültüründen oluşan bir sacayağı-üçayak- üstüne kurulup geliştirilmiştir⁷. Avrupa kültür ve medeniyetinin içinde sömürge fikri eski çağlardan beri bulunmakla birlikte özellikle Avrupa'nın XIX. Yüzyılda Sanayi İnkılâbı sonucunda karşılaştığı ekonomik ve toplumsal sorunlara çözüm getiren yöntem açısından oldukça yenidir. Alman ve İtalyan millî birliklerinin kurulmasından sonra sömürgecilik eski yüzyıllara oranla büyük bir hız kazanmıştır ki bu yarışa İngiltere, Fransa, Hollanda'nın yanı sıra Almanya, İtalya, Rusya, ABD ve Japonya'da zamanla katılmıştır.

Sömürge Şekilleri

Emperyalizm fikrinin temelinde genel olarak ekonomik, demografik, stratejik ve ulusal itibar kazanma gibi unsurlar bulunmaktadır⁸. Örneğin; İtalya'nın 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Libya'ya saldırması emperyalist bir politikanın sonucu olduğu kadar o dönemde İtalya yarımadasındaki fazla nüfusunu Libya'da iskân etmesinin rolü bulunmaktadır. Aynı şekilde İngilizlerin Cebel-i Tarık boğazını ellerinde tutmaları, Süveyş Kanalı'nı ele geçirmeleri, 1878'de Kıbrıs'ı geçici olarak hâkimiyeti altına alması stratejik yönden kendini garantiye almak istemesindendir. Dönemin şartlarına göre Avrupalı devletlerin psikolojik özelliği de sömürgecilik faaliyetlerinde rol oynamıştır. Avrupalı devletler ne kadar çok sömürge devlete sahip olurlarsa o kadar çok itibar sahibi olmuşlardır. Avrupa, Sanayi

⁶ Herbert Heaton; **Avrupa İktisat Tarihi** (Çvr. Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğuş), Paragraf Yay., Ankara,2005,s.34-63.

⁷ S. Akdeniz; **Kültür Sömürgeciliği**, s.5-7.

⁸ Oral Sander; **Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918'e)**, İmge Kitabevi, Ankara,2000,s.201.

İnkılâbı ile kendi iç pazarı doyuma ulaşmasından sonra denizaşırı bölgelerde açık pazarlar aramaya başlamış ve yöneticileri bu yönden baskı altında tutmuştur. Dönem itibarıyla amaçlarına hizmet edecek yakın bölgeler olarak Asya ve Afrika bulunmaktadır. Yatırımcı şirketlerin rahat çalışabilmeleri için sömürge alanlarının güvenlik altına alınması gerekmektedir. Bu durumda en güvenli yol sömürgelerin askerî denetim altına alınmasıdır. Sonuçta bir yandan ekonomik bakımdan yayılma gerçekleştiği gibi diğer yandan siyasî açıdan yayılma konusu da kendiliğinden ortaya çıkmıştır⁹. Ekonomik unsur Alman ve Japon sömürgeciliğinde de etkili olmuştur. Diğer devletlerle kendi aralarındaki açığı kapatmak için bu iki devlet hızla sömürge sahibi olmaya çalışmışlardır. Zaten bir devleti emperyalizme iten nedenler ekonomik çıkarların yanında siyasî ve askerî çıkarların da olduğu bilinmektedir¹⁰.

Sömürgeci devletler bir devleti veya bir bölgeyi ele geçirmek istediklerinde doğrudan askerî güçleri ile ele geçirebildikleri gibi farklı vasıtalar kullanarak *daha mülayim bir şekilde* istediklerini elde edebilmişlerdir. Sömürgeciliğin vasıtaları arasında ticaret yapma, sermaye ihraç etme, ekonomik yardım, uluslararası kuruluşlar, ideoloji ihraç etme gibi. Örneğin; İtalya'nın Trablusgarp ile ilgilenmesi esas itibarıyla Habeşistan hezimetinden sonra yoğunlaşmıştır. İtalya bundan sonra Osmanlı imparatorluğu toprakları ile geniş ticarî ve ekonomik münasebetlere girişmiştir. Bu arada Trablusgarp'ta da önemli yatırımlar yapmıştır. 1910 yılına geldiğinde ise bu faaliyetlerinin meyvelerini toplamaya ve sonucunu sağlamaya gelmiştir¹¹. Bu saydığımız vasıtalar değerlendirildiğinde bunların günümüzde de net bir şekilde uygulandığını görmek mümkündür. Örneğin; Bir takım anlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge haline getirilmesi gibi. Aynı şekilde uluslararası kuruluşlardan olan Birleşmiş Milletler teşkilatı da örnek olarak verilebilir. BM, ABD tarafından kurulmuş bir teşkilattır. Bu teşkilata Türkiye Cumhuriyeti Devleti de dâhil olmak üzere üye 190 devlet bulunmaktadır. 190 üye devlet arasında sadece ABD, Fransa, İngiltere, Çin ve Rusya devletlerinin veto hakkı bulunduğu gibi ayrıca bu devletler güvenlik konseyinde de yer almaktadırlar. Bu ülkelerin istedikleri kararı kaldırma/kaldırma yetkisi bulunmaktadır. Sömürgeci devletlerin uyguladığı sömürü çeşitlerine bakıldığında farklı sömürü çeşitlerinin olduğu

⁹ O.Sander; **a.g.e.**, s.202.

¹⁰ O.Sander; **a.g.e.**, s.203-204.

¹¹ F. Armaoğlu; **a.g.e.**, s.634.

görülmektedir. Tam sömürge, yarı sömürge ve özerk/yarı bağımsız devletler şeklinde uygulandığı görülmektedir.

Tam sömürge tür olarak en çok uygulanan sömürge çeşididir. En eski çağlardan beri bilinmektedir. Sömürgeci devletlerin doğrudan bir bölgeyi askerî güçlerle ele geçirerek, kaynaklarını sömürmesidir. Örneğin; İngilizlerin Hindistan'ı sömürmesi, Fransızların Cezayir'i sömürmesi, Rusya'nın Türkistan adı verilen geniş coğrafi bölgenin tümünü elinde tutarak sömürmesi, Çin'in Doğu Türkistan'ı elinde tutması ve sömürmesi, İran'ın Güney Azerbaycan'ı elinde tutması, Hollanda'nın Endonezya'yı sömürmesi, yine zamanında İspanya'nın Güney Amerika'da topraklar elde etmesi gibi.

Yarı sömürge çeşidine bakıldığında ise bu tip sömürge sistemine mandaterlik adı verilmektedir. Mandaterlik sisteminde öne sürülen gerekçe şudur. Bir ülke insanların kendi kendilerini yönetemedikleri bu nedenle onların adına onları yönettiklerini iddia etmektedirler. Milletlerarası hukuka göre manda altında bulunan devlet, bağımsızlığı kısıtlı devletlerden sayılır. Manda altına konulacak ülkeler ahalisinin henüz kendilerini yönetecek ölçüde gelişemedikleri noktasından hareketle bu toplumların refah ve gelişmesinin sağlanmasıdır¹². Türk Kurtuluş Savaşı sırasında da ülkemizde tartışılan mandacılık görüşü Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının karşı çıkmaları üzerine uygulanmamıştır. Mandaterliğe alınan devletin idarecileri ya bu tür sistemin uygulandığı devletler tarafından merkezden gönderilen genel valiler tarafından yönetilmektedirler ya da yerli işbirlikçilerden temin edilmektedir. İngilizlerin Yeni Zelanda ve Avustralya'da uyguladığı yönetim şekli örnek olarak verilebilir. Sömürgeciliğin bir diğer şekli ise sözde Özerk/Bağımsız devletler kurmaktır. Günümüzde yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Aslında bu durum bir sömürme çeşidinden başka bir şey değildir ve sömürgeciliğin buralarda farklı bir şekilde uygulanmasıdır. Bu konuda Rusya Federasyonuna bağlı özerk ve SSCB'den 1991'de bağımsızlığını kazanmış olan Türk Cumhuriyetlerine bakmak kâfidir¹³. Örneğin; Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin başında bulunan ve lider pozisyonunda olan şahıslara bakıldığında hemen hemen hepsi eski SSCB devleti döneminde yönetimin en üst kademelerine kadar çıkmış ve SSCB devletine hizmet etme konusunda

¹² Kadir Kasalak, "Manda Sistemi ve Irak İle Suriye'de Uygulaması", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri**, Elazığ, 29-31 Mayıs, 2003, s.59.

¹³ <http://www.frmtr.com/genel/699882-somurgecilik.html> 11.03.2016

kendini kanıtlamış insanlar olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde Ortadoğu’da bulunan Libya, Mısır, Irak, Suriye gibi ülkelerde de bunu görmek mümkündür. Devletin başında bulunan kişi / ya da grubun sömürgeci bir devletin desteğiyle devletini yönettiği görülmektedir. Fakat bu kişi ya da grup kendisini o seviyeye getiren sömürgeci devletin menfaatleri doğrultusunda hareket etmediği zaman değişik şekillerde yönetimden düşürülmektedirler. Irak’ta, Mısır’da ve Libya’da görüldüğü gibi¹⁴.

Sömürge Sisteminin Uygulandığı Bölge “Ortadoğu Örneği”

Ortadoğu (Middle East) kelimesi, 1902’de ilk defa kullanılmış, mucidi ise Amerikan deniz tarihçisi olan Alfred Thayer Mahan’dır¹⁵. Alfred T. Mahan Amerika’nın tanınmış jeopolitik uzmanlarından ve dünya egemenliği için deniz gücüne önem verilmesini savunan denizci bir kişi olup yüzbaşı rütbesini taşımaktadır¹⁶. Ortadoğu tabiri sun’i bir kavram olup, bölgede belli bir siyaset tatbikine karar veren devletler tarafından uydurulmuştur. Bugünkü anlamda Akdeniz’in doğu ucundaki ülkeleri belirtmek için II. Dünya Savaşı’ndan beri kullanılmaktadır¹⁷. A.T. Mahan’ın ardından İngiliz gazetesi The Times’in dış politika editörü Valentine Chirol Tahran muhabiri imzasıyla Basra Körfezi’nin stratejik önemini anlatan The Middle Eastren Question başlığı altında makalelerini 14 Ekim 1902 tarihinde yayınlamaya başlamıştır. Chirol’un Ortadoğu tanımı Mahan’ın tanımına göre genişlemiş ve Hindistan’a giden yoldaki tüm toprakları kapsamaktadır¹⁸.

Ortadoğu’ya bakıldığında, tarihte ne Suriye’de ne Filistin’de ve ne de Irak’ta yer adıyla özdeşleşen bir millet olmadığı için yakın tarihe kadar Suriyeliler, Filistinliler ve Iraklılar diye ayrı milletlerden söz edilmemiştir. Zira bu topraklarda yaşayan insanlar tıpkı Arabistan ve Mısır’daki yerli halk

¹⁴ Manda sistemi ve Irak ile Suriye’de uygulanmasıyla ilgili daha fazla bilgi için bakınız K. Kasalak; a.g.m., s.57-86.

¹⁵ Mustafa Keskin; “Emperyaliz ve Önyasya”, **Erciyes Dergisi**, S.151, Kayseri,1990.

¹⁶ F. Armaoğlu; **a.g.e.**, s.735.. S. Laçiner; Ortadoğu diye bir yer var mı?, s. 153-155. “Ortadoğu kelimesi Eylül 1902’de Londra’da yayınlanan *National Review*’de görülmüştür. Mucidi Amerikalı deniz subayı ve öğretim üyesi Alfred Thayer Mahan’dır”.

¹⁷ M. Keskin; “Emperyaliz ve Önyasya”, **Erciyes Dergisi**, S.151, Kayseri,1990.

¹⁸ Serdar Sakin- Can Deveci; Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerinde Bir Değerlendirme, **History Studies, International Journal of History**, Special Issue, C.3 Özel Sayı 2011, s.284.

gibi genellikle Arap milletine aittirler¹⁹. Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu ülke, bugün uluslararası ilişkiler ve tarih literatüründe “Ortadoğu” olarak adlandırılan bölgedir ve Ortadoğu üzerinde yapılacak herhangi bir araştırma, Türkler ve Arapları muhakkak göz önüne almak zorundadır²⁰. Siyasî terminolojide Doğu ile ilgili farklı terimlerin kökeni XIX. Yüzyılın sonunda ya da XX. Yüzyılın başında Avrupa’da ortaya çıkmış ve Avrupa emperyalizmine dayanmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecinde topraklarının paylaşımı ile ilgili rekabetin, uluslararası ilişkiler alanında Doğu Sorunu (Eastern Question) olarak adlandırıldığını görülmektedir. Kavram ile ilgili bu döneme ait gelişmeleri kısaca özetlersek; I. Dünya Savaşının sonuna kadar Doğuyu tanımlamak için The Near East, The Middle East ve The Far East olmak üzere üç farklı terimin yerleştiğini görmekteyiz. Her terim belli bir bölgeyi tanımlamak için kullanılırken, içerik olarak The Near East Türkiye’yi, The Middle East Hindistan’ı ve The Far East Çin’i kapsamaktadır²¹. Dünya sömürgecilik tarihinin merkezinin Batı Avrupa olmasından dolayı söz konusu terimlerin de kaynağı Batı Avrupa’dır. Batı Avrupa devletlerinin başında da denizaşırı sömürge imparatorluğu kuran İngiltere’dir. Dünya siyasî coğrafya tanım ve terimlerine Doğu terimlerini getiren İngiltere’dir. Bilindiği üzere üç doğu bulunmaktadır. Bütün Doğuların merkezi İngiltere’dir. Yakın, Orta ve Uzakdoğu’da olmak İngiltere’ye göredir²². Ortadoğu kavramı Anadolu, Mezopotamya veya Kafkasya ile kıyaslandığında Ortadoğu’nun yapay, üretilmiş hatta icat edilmiş bir kavram olduğu söylenebilir. Her icat gibi bu icat ’tan beklentiler vardır. Onun da bir işlevi vardır ve bu açıdan bakıldığında “Ortadoğu” denen bölge aslında önce İngiliz ardından da Amerikan çıkar bölgesi anlamına gelmektedir²³. Ortadoğu kavramı tarih boyunca XX. Yüzyıla kadar kullanılmamış bir kavramdır²⁴. Doğu (Orient) tabiri genel olarak Avrupa’da XIX. Yüzyıla kadar Arapça

¹⁹ Celalettin Yavuz; **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2005,s.1.

²⁰ Nuri Yavuz; **Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Birinci Ortadoğu Semineri**, 29-31 Mayıs 2003, s.39 .

²¹ Osman Nuri Özalp; “ Ortadoğu Neresi- Ortadoğu’nun Tanımı ve Tasnif Sorunu”, **Yedikata Dergisi**, Sayı, 59, Temmuz, 2003, s.25-26.

²² Mustafa Öztürk; Ortadoğu (Kavram-Jeopolitik ve Sosyo-Ekonomik Durum), **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, C.I, S. 1, Elazığ**,2003,s.253.

²³ S. Laçiner; Ortadoğu diye bir yer var mı?, **s. 153-155.**

²⁴ Sedat Laçiner; Ortadoğu diye bir yer var mı?, **Uluslararası Hukuk ve Politika, C.III, Sayı:10** Ankara,2007,s.153-155.

konusan ülkeler, Türkiye, İran, Hindistan ve hatta Çin'i içine alacak şekilde geniş bir coğrafyayı tanımlamak için kullanılmıştır. Zamanla Batı dillerinde mahallî anlamda çok farklı tanımlamalara da yer verilmiştir. Ancak bu farklı tanımlamalarda ortak olan bir şey varsa da o da Avrupa perspektifli bakış açısidir. Çünkü Avrupa'dan bakıldığı zaman Doğu, yakın, orta ve uzak olmaktadır. Daha doğrusu modern anlamda Ortadoğu tabirini anlayabilmek için Emperyalizm'in sürecine bakmak gerekmektedir²⁵.

Ortadoğu coğrafi yapısı ve imkânları ile son derece stratejik bir mevkide bulunmaktadır. Doğu-Batı, Kuzey-Güney kara ve deniz yollarının kavşağında olması Ortadoğu'nun önemini her zaman korumasına vesile olmuştur. Aynı zamanda dünya petrol rezervlerinin $\frac{3}{4}$ 'ü Ortadoğu'dadır. Ortadoğu'nun önemi sadece sahip olduğu petrol kaynakları değildir. Merkezi bir coğrafyada bulunmasından dolayı aynı zamanda dünya enerji yollarının da kavşağındadır. Asya petrol ve gaz kaynaklarının Batıya giden kara ve denizyolları Ortadoğu'dan geçmektedir. Kısaca Ortadoğu hem petrol kaynaklarına hem de dünya petrol yollarına sahiptir. Ortadoğu'yu gündemde tutan önemli meselelerden birisi petroldür. Sanayileşmiş ülkeler, petrol bakımından büyük ölçüde dışarıya özellikle de Ortadoğu'ya bağımlıdır. Bu ülkeler Ortadoğu petrolüne bağımlı oldukları halde iktisadî ve siyasî güçlerine dayanarak Ortadoğu'da hâkim konuma geçmek amacıyla özel hedefler ve planlar uygulamaktadırlar. Ortadoğu ülkelerinin siyasî parçalanmışlığı, iktisadî bakımdan dışarıya bağımlı olmaları idarî ve sosyal alanda kendi iç dinamiklerine dayalı kurumsallaşmış yönetim tarzları kuramamaları, muhtaç durumdaki Batılı devletleri hâkim konuma getirmiştir²⁶.

Coğrafi konumları Avrupa'ya göre belirlenmiş ve isimlendirilmenin de böylece yapıldığı "Ortadoğu" ülkeleri şu devletlerden meydana gelmektedir. Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Türkiye, İsrail, Lübnan, Suriye, Ürdün, Mısır, Yemen ve kısmen Pakistan ve Afganistan ülkelerini sayılabilir. Bu coğrafi bölgede ırk olarak Arap ırkı baskın durumdadır. Bu devletlerden İsrail devleti hariç diğerleri Müslüman ülkelerdir. Müslüman devletler ümmet anlayışına sahiptirler fakat birlik içinde değildirler. Çünkü din faktörü her zaman birleştirici bir öğe olamamaktadır. Bölge devletleri Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan devletlerinin dışında kalanların tümü Arap ırkından meydana gelmektedir.

²⁵ O. N Özalp; Ortadoğu Neresi..., s.25.

²⁶ M. Öztürk; Ortadoğu..., s.257-258.

XIX. Yüzyılda Süveyş Kanalı'nın açılması, ayrıca Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Kızıldeniz, Babü'l-Mendep Boğazı, Hürmüz Boğazı, Basra Körfezi gibi su yollarının bu bölgenin içerisinde yer alması bölgenin geçmişte olduğu gibi günümüzde de stratejik önemini arttırmaktadır. Ayrıca ulaşım, askerî ve hammadde açılarından stratejik bir bölge olması hasebiyle Ortadoğu büyük devletler arasında bir rekabet ve çekişme haline getirilmiştir²⁷.

Bölge ülkeleri homojen bir nüfus yapısı arz etmemektedir. Nüfusun büyük çoğunluğu Müslüman olmasına rağmen İslam'ın alt grupları ideolojik manada bir araya gelemeyecek derecede bölünmüştür. Her ülkede etnik bakımdan da farklı unsurlar bulunmaktadır. Ortadoğu halklarından bazılarının dünyanın öteki bölgelerinde akrabaları veya dindaşları bulunmaktadır. Nitekim geçmişte Batılı her ülkenin Ortadoğu'da korumayı üstlendiği bir unsur bulunmuştur. Fransa Katolikleri, İngiltere Protestanları, Rusya ise Ortodoksları himaye etmiştir²⁸. En son Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altında istikrara kavuşan bölge, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasıyla ve ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla istikrarsızlığa doğru sürüklenmiştir. Bu süreci besleyen en önemli etken ise bölgedeki her devletin eşit güçte olmaları nedeniyle meselelere ağırlığını koyamamalarıdır. Bu nedenledir ki bölgedeki istikrar palyatif (geçici) nitelikli olmakta sistemin devamlılığına dengeleyici konumundaki devletlerin müdahaleleri ya da arabulucukları hayat vermektedir. Dengeleyici devlet soğuk savaş öncesi İngiltere iken, soğuk savaş sonrası ABD olmuştur²⁹. Ortadoğu dinî zenginliğin yanı sıra etnik anlamda da birbirinden çok farklı bir kimlik sergilemiştir. Farslar, Araplar ve Türkler baskın olan halklardır. Ortadoğu bölgesi günümüzde sınır sorunlarının hala var olduğu bir bölgedir. Sömürgeciliğin bıraktığı etkiler de bölgede sınırların oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Sınırlar çizilirken ve devletler kurulurken Ortadoğu'da etnik, coğrafi, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre uygun bir yapı oluşturulmamıştır. Bu durum bölgeyi dünyanın en kırılgan coğrafyası haline getirmiştir³⁰. Farklı etnisitelerin farklı siyasal sınırlara dâhil olması bölgedeki dengeleri de etkilemekte, çoğu zaman sorunların ana

²⁷ Kaynakçada gösterilen eserlerden faydalanılarak Ortadoğu coğrafyasının sınırları belirtilmiştir.

²⁸ M. Öztürk; Ortadoğu..., s.260.

²⁹ Nasır Niyar; Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri, **Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C.I, Sayı,1, Elazığ,2003, s.272.

³⁰ S. Sakin- C. Deveci; Ortadoğu Kavramı ve...,s.286.

kaynağı olmasa da ikinci kaynağı olabilmektedir³¹. Ortadoğu aynı zamanda çok önemli su kaynaklarını ve su yollarını da sinesinde barındırmaktadır. Tarihin şahit olduğu en büyük medeniyetler bu nehir havzalarında kurulmuştur ki bunlar Fırat, Dicle ve Nil nehirleridir. Bu nehirler, çevrelerinde önemli medeniyetlere ev sahipliği yaptıkları gibi bölgenin en önemli iç su yolları olmuşlardır. Çok geniş alana yayılmış bulunan Ortadoğu'nun hemen her bölgesi kendi tarihî-coğrafi kaderini yaşamıştır. Örneğin; Ortadoğu'nun kuzey kısmı tarihte daima Anadolu ve İran'da kurulan güçlerin himayesinde gelişmiştir. Anadolu ve İran'da kurulan devletler kısa sürede bu bölgeye de hâkim olmuşlardır. Yani bölgenin kaderi Anadolu ve İran'ın kaderi ile birlikte oluşmuştur³².

Ortadoğu denilince onunla bütünleşmiş bazı önemli meseleleri şu başlıklar altında verebilmek mümkündür. Filistin-İsrail Meselesi, yapay devletler, yeteneksiz idareciler, siyasî istikrarsızlık ve petrol, Peygamberler diyarı, etnik yapı, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), terör ve su kaynakları³³, günümüzde ise BOP ve yaşanan göçler. Ortadoğu'da bir sistem mevcuttur. Bu sistem güç dengesi sistemi olup soğuk savaş sırasında dünya sistemiyle aynı nitelikte olup Sovyet Rusya ile ABD'nin belirlediği iki kutuplu bir yapıdadır. Soğuk savaş sonrası dönemde de bölgede güç dengesi sistemi devam etmekte fakat ABD'nin öncülüğünde çok kutupluluktan ziyade, bu devletin dengeleyici konumda olduğu bir biçimde sürmektedir. ABD bu görevi 1970'lerde İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle devralmıştır. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler iktisadî çıkarları gereği bölgede sürekli bir istikrar arayışı içindedirler. Bu arayışlarını kimi zaman kuvvet kullanarak kimi zaman da bölgedeki farklılıkları (dinsel-etnik) uyararak gerçekleştirmektedirler³⁴. Bölgede petrolün yarattığı zenginlik her ülkede zenginleşmeyi ve toplumsal yapının gelişmesi gibi sonuçlar doğurmamıştır. Bu nedenle bölge toplumsal yapı itibarıyla anakronik bir özellik göstermekte bir yandan da çok hızlı kentleşmeye bağlı olarak tüketim üzerinden modernleşen yapılar gözlenirken diğer yandan kabile toplulukları halindeki toplumsal yapılara rastlamak mümkündür³⁵. Günümüzde Roma veya Osmanlı Devleti'nin yaptığı görevi icra edecek bir güç arama, bölgeyi böyle bir güce

³¹ N. Niyar; Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde..., s.274-275.

³² M. Öztürk; Ortadoğu..., s.254-255.

³³ N. Yavuz; Şark Meselesi Açısından..., s.43.

³⁴ N. Niyar; Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde..., (Önsöz), s. 268.

³⁵ N. Niyar; Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde..., s. 274..

havale etmek doğru değildir. Ama bu görevi ifa edebilecek ve üyelerinin bütün rızalarıyla katıldıkları BM Teşkilatı bu görevi Ortadoğu'ya getirebilir. Ancak BM'nin bugünkü yapısı bu görevi icra etmekten uzaktır. Çünkü BM büyük devletlerin yaptıklarını meşrulaştırmaktan başka hiçbir işe yaramamaktadır. Ancak bütün ülkelere karşı aynı mesafede olan, gerçekten tarafsız, kudretli ve icra gücü olan bir BM Ortadoğu'ya ve dünyanın diğer yerlerinde bulunan sıkıntılara çözüm bulabilir. Aksi halde güçlü olan her devlet kendi menfaatlerinin gerçekleşmesi için kendi hukukunu icra eder³⁶.

İngiltere ve ABD'nin Ortadoğu Serüveni

1770'lere gelindiğinde dünyada İngiliz nüfuz bölgesi olarak Amerika ve Hindistan bulunmaktadır. Bu kadar geniş toprakların korunması ve rahat bir şekilde sömürülmesi için gün geçtikçe ağırlaşan ulaşım sorunları nedeniyle deniz üsleri elde etme gereksinimi doğmuştur. Çünkü İngiltere 1757 tarihinde yapılan Plassey Savaşı ile Fransa'yı Hindistan'dan uzaklaştırmış, Hindistan tamamen İngilizlerin kontrolü altına girmiştir. Hindistan ile İngiltere arasında en önemli geçiş yeri Ortadoğu bölgesidir. Bundan dolayı bölge, İngiltere açısından stratejik bir bölge olmaya başlamış ve bu devletin nezdinde önemi artmaya başlamıştır. 1869 tarihinde Süveyş Kanalı'nın açılması çok önemli bir olaydır. Çünkü kanal ticarî yolları değiştirmiştir. Hindistan'a giden en kısa yolun Ortadoğu'dan geçmesi İngiltere'nin bölgeye daha fazla önem vermesine neden olmuştur. Akdeniz'e hâkim olabilmek amacıyla 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını bahane ederek Kıbrıs'a ileriki aşamada oluşabilecek Rus tehlikesine karşı geçici olarak yerleşmiş ve Mısır'ı da 1882'de işgal etmiştir. Mısır, İngiltere açısından sadece Süveyş Kanalı'nın bulunması nedeniyle önemli olan bir ülke değildir. Ayrıca İngiltere Güney Afrika'dan elde ettiği mücevher ve diğer değerli madenlerin rahat bir şekilde taşınması için yapmayı planladığı Ümit Burnu-Kahire demiryolu açısından da önemlidir. Ancak İngiltere'nin Afrika'daki kuzey-güney yönünde ilerlemeye çalışması Fransa'nın Doğu-Batı yönündeki ilerlemesi ile çakışınca Fransa ile mücadeleye girmiş ve Fransa'yı bertaraf ederek önündeki engeli kaldırmıştır. Bu arada Avrupa'da büyüyen yeni bir devlet olan Almanya karşısında kendisinin en büyük rakibi olan Fransa ile işbirliğine giren İngiltere I. Dünya Savaşı'nda Almanya'yı devre dışı bırakmıştır. I. Dünya savaşını kazanan devletler yenilen devletlerin topraklarını özellikle Osmanlı Devleti'nin

³⁶ M. Öztürk; Ortadoğu..., s.265.

topraklarını aralarında paylaşmışlardır. İngiltere bu paylaşımdan stratejik ve petrol zengini olan yerleri almıştır. Bu dönemde petrolün öneminin daha da artması üzerine İngiltere'nin tamamen Ortadoğu'ya dönmesine neden olmuştur³⁷.

XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde İngiltere Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından yana tavır koymuştur. Çünkü bu dönemde Süveyş Kanalı'na ve Mısır'a hâkimdir, ayrıca Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ı elinde tutmaktadır. Osmanlı Devleti ise Panislamizm politikasını devletin politikası haline getirerek İngiltere'yi karşısına almıştır. İngiltere ise buna karşılık Arap milliyetçiliği kozunu oynamıştır. I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin “Cihad-ı Ekber” çağrısının başarısızlıkla sonuçlanmasının nedeni bundan kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmesi üzerine İngilizler, Arapları kışkırtarak ayaklanmalarını sağlamışlar ve savaş sonrasında ise Osmanlının bu bölgeden çekilmesiyle Arap dünyası Avrupa hâkimiyeti altına girmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'daki yapıya bakıldığında şu şekilde bir yapı görülmektedir.

1- Haşimi Krallığı (Irak-Ürdün): İngiltere'nin manda yönetimi altında. 1930 tarihinde Irak'a bağımsızlık vermişse de Irak üzerindeki İngiliz kontrolü devam ettirilmiştir. Ürdün ise İngiliz manda yönetimi altındadır. 22 Mart 1946'da İngiltere ile yapmış olduğu ittifak anlaşmasıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Bu anlaşma ile Ürdün Emirliği, Ürdün Krallığı adını almıştır. 15 Mart 1948'de yapılan ikinci bir anlaşma ile de Haşimi Ürdün Krallığı adını almıştır.

2- Cumhuriyetler (Lübnan-Suriye). Fransız kontrolünde. 1941 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

3- Vehhabiler (Suudi Arabistan): Suudi ailesinden Abdülaziz İbni Suud 1926 Ocak ayında kendisini “ Hicaz Kralı ve Necd Sultanı “ ilan etmiş ve 1932 tarihinde hâkim olduğu topraklar Suudi Arabistan Krallığı adını almıştır. Günümüzde ABD'ye meyilli bir devlettir.

4- Mısır 1882'den beri İngiliz kolonisi. 18 Aralık 1914'te Mısır üzerinde himaye rejimini kurmuştur. Mısır, 1922 tarihinde hukuken bağımsızlığını kazanmışsa da fiilen İngiltere'ye bağlı kalmıştır.

³⁷ <http://www.forumgercek.com/showthread.php?t=41842> 25.03.2012

5- Yemen: 11 Şubat 1934 tarihinden itibaren İngiltere ile ilişkilerini düzeltmeye başlamış ve bu ülkeyle bir dostluk anlaşması imzalamıştır Söz konusu anlaşma ile İngiltere Yemen'in bağımsızlığını resmen tanımıştır³⁸.

6- Libya: 1951'de bağımsızlığını kazanmıştır. En son olarak Fransa, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde Libya'ya karşı 18 Mart 2011'de askeri operasyon başlatılmış ve devleti idare eden Libya lideri Muammer Kaddafi 22 Ağustos 2011'de yönetimden indirilmiştir. İngiltere, Fransa ve ABD'nin kontrolü altında olduğu bilinmektedir.

Bölgede Cumhuriyetle yönetilen devletlere bakıldığında Cumhuriyet sistemi ancak şekli anlamda mevcut olup, demokratik değildir. Ayrıca bölgede Türkiye dışındaki siyasî yapıların dinî referanslı oldukları göze çarpmaktadır³⁹.

İngiltere'nin Ortadoğu'da etkin rol oynadığını aşağıda verilen örneklerle daha da pekiştirilebilir. Örneğin; İlk Ürdün kralı I. Abdullah⁴⁰, Hicaz emiri Şerif Hüseyin, Hüseyin bin Ali (Mekke Emiri)'nin oğludur. İngilizlerin desteğiyle 1921 yılında Maver-i Ürdün Emirliği'nin başına geçerek Önce Frederick Peake Paşa'ya sonra da Sir John Bagot Glubb Paşa'ya örgütlettiği "*Arap Lejyonu*" ile Kerkük-Hayfa petrol boru hattının korunmasını sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında emirlik sınırları dışına müdahalede bulunabilmiştir. 1946'da İngiltere ile imzalanan bir ittifak anlaşmasından sonra ülke bağımsızlığına kavuşunca, 1949 yılında ilk Ürdün kralı olarak taç giymiştir. Suriye ve Lübnan'ı içine alacak bir devlet kurmaya uğraşırken ölen emir Abdullah Efendi, ömrünün sonuna kadar İngilizlerin sadık dostu olarak kalmıştır. Sarayında muhafız olarak Çerkezleri konuşlandırmış ve oğlunun da iktidarda sorunsuz kalmasını sağlamıştır. Haşimî soyundan olduğu iddiası günümüze kadar ispatlanamamışsa da kardeşi Faysal da yine İngiliz dostları sayesinde Irak emiri olmuştur. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası'ndan çekilmesinde etkin rol oynayan bu aileden baba Şerif Hüseyin'i Hicaz'a, oğullarını da Irak ve Ürdün'e emir tayin etmişlerdir. Ürdün, tarihte gerek toprak olarak gerekse halk olarak var olmayan bir devlettir.

³⁸ Türel Yılmaz Şahin; **Uluslararası politikada Ortadoğu(Birinci Dünya Savaşından 2000'e), Barış Kitap**, Ankara,2011, s.15-31.

³⁹ N. Niyar; Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde... s.268,275.

⁴⁰ Ürdün kralı I. Abdullah ve faaliyetleri ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mustafa L. Bilge; " Abdullah bin Hüseyin", **T.D.V.D.İ.A.**, C.I.,s.108. Ürdün Hâşim Krallığı'nın kurucusu ve ilk devlet başkanı (1946-1951).

İngilizler sayesinde ortaya çıkan bir devlettir. I. Abdullah 1951'de Kudüs'te cuma namazı çıkışında bir Filistinli tarafından yapılan bir suikast sonucunda öldürülmüştür⁴¹. İlerleyen yıllara bakıldığında Ortadoğu'da meydana gelen diğer önemli konular şunlardır. II. Dünya Savaşı esnasında İngilizler Mısır'ın liderliğinde bir Arap birliği kurmuş ise de Filistin konusunda Arap devletlerinin İsrail'e bakış açılarının farklı oluşundan dolayı Arap devletlerinin kendi aralarında gruplaşmalara neden olmuştur. 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte Arap-İsrail anlaşmazlığı başlamıştır⁴². Mısır'da 1953 yılında krallık yıkılmış⁴³, 1956'da Süveyş kanalı millileştirilmiştir⁴⁴. 1957 tarihinde Mısır ve Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyetleri adı altında birleşmiş iseler de bu birlik fazla sürmemiştir⁴⁵. 1958'de Irak'ta İngiliz taraftarı kral Faysal tahttan indirilmiş⁴⁶, 1962'de ise Yemen'de İmam rejimi kaldırılmıştır⁴⁷.

Arap dünyasına bakıldığında aralarında birlik olmadığı görülmekle birlikte hepsinin birleştiği tek nokta İsrail düşmanlığıdır. Ortadoğu bölgesinin özelliklerinden bir tanesi ise azınlıklar temeline dayalı olarak parçalanmış olmasıdır. Günümüze kadar emperyalist güçler bölgede devletçikler kurarak veya kurulmasına yardım ederek, bu devletlerin başına dinî ve etnik ayrıma ya da tek bir ailenin ya da kabilenin hâkimiyetine dayalı rejimlerin gelmesine destek vermişlerdir. Örneğin; Irak'ta Şii çoğunluğun Sünni azınlık (Tikritî ailesinin denetiminde) tarafından yönetilmesi, Lübnan'da Müslüman çoğunluğun Marunî Hristiyan azınlık tarafından yönetilmesi, Filistin'de Arap çoğunluğun Yahudi azınlık tarafından yönetilmesi, Suudi Arabistan'da Suudi ailesinin yönetimi, Ürdün'de çoğunluğun Haşimî ailesince yönetilmesi, Suriye'de Sünni çoğunluğun alevi azınlık tarafından yönetilmesi gibi⁴⁸. Günümüz itibarıyla Irak'ta El-Tikritî ailesinden devlet başkanı Saddam Hüseyin'in 1990'lı yıllarda ortadan kaldırılmasıyla ABD'nin desteğiyle burada yeni bir yönetim kurulmuştur. Suriye'de ise yine karışıklıklar bulunmakta, burada yeni devletçikler kurulmak istenmektedir. Yapılanları

⁴¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/I._Abdullah 17.03.2016.

⁴² Rıfat Uçarol; **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi Yay., s.693.

⁴³ Tayyar Arı; **Geçmişten Günümüze Ortadoğu-Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa yay, İstanbul, 2005, 258.

⁴⁴ T. Yılmaz; **a.g.e.**, s., 98.

⁴⁵ T.Arı; **a.g.e.**, s.364.

⁴⁶ T. Yılmaz; **a.g.e.**, s.122.

⁴⁷ T.Arı; **a.g.e.**, s.294.

⁴⁸ Cengiz Çandar; **Ortadoğu Çıkmazı**, Hil Yay., İstanbul, 1983, s.36.

“Böl, Parçala ve Yönet-Bölgenin Yeraltı-Yerüstü Kaynaklarından Faydalan” şeklinde özetlemek mümkündür. Ortadoğu ülkelerinin ortak özelliği petrol ve petrol üreticisi olmalarıdır. Bu açıdan Ortadoğu ülkelerini ele alıp değerlendirdiğimizde bu devletleri iki gruba ayırabiliriz. Birinci grupta yer alanlar Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman gibi petrol üreten ülkeler, ikinci gruba girenler ise Türkiye, İsrail, Lübnan, Suriye, Ürdün, Mısır, Yemen hatta Pakistan ve Afganistan’ı dahi katabilmek mümkündür. Bu bölge gerek içeriden ve gerekse dışarıdan birçok etken nedeniyle uluslararası sistemin kriz alanlarından birini oluşturmaktadır. İç etkenlerin başında etnik veya mezhep çatışmaları gelmektedir. Dış etkenler ise emperyalist=sömürgeci devletlerin bölgedeki menfaat çatışmalarından kaynaklanan huzursuzluklardır. Dünyanın en önemli stratejik bölgesi olan Ortadoğu’nun Asya ile Afrika’nın, Akdeniz ile Hint okyanusunun bağlantıları bu bölgede bulunmaktadır. Basra Körfezi, Hürmüz ile Babü’l-Mendep boğazlarının yine bu bölgede bulunması buralardan faydalanma konusunda yine çıkarların ön plana çıkması huzursuzluğu beraberinde getirmektedir. Bir başka tespit edilen ilginç konu ise günümüz itibarıyla Ortadoğu bölgesinde bulunan liderlerin eşlerinin yabancı kökenli (Avrupalı) olması dikkat çekmektedir. Örneğin; Vefat etmiş olan Yaser Arafat’ın eşinin yabancı kökenli olması, Suriye lideri Beşer Esed’in eşinin yabancı kökenli olması, Ürdün Kralı’nın yine eşinin yabancı kökenli olması acaba bir tesadüflerin mi sonucudur?

Diğer bir devlete yani ABD’ye bakıldığında, bilindiği üzere Amerika kıtası 15. Yüzyılda keşfedilmiş ve bu tarihten itibaren Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetlerine ve göç hareketlerine sahne olan bir kıtadır. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren ise Amerika kıtası yeni gelişmelere sahne olmuş, 1774-1783 yılları arasında yapılan mücadeleler sonunda 3 Eylül 1783 tarihinde Paris’te yapılan bir anlaşma ile İngiltere 13 koloninin bağımsızlığını tanımıştır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra zaman zaman Avrupa devletleriyle bozuşan ABD, yeri ve zamanı geldiğinde de Avrupa devletleriyle ortaklaşa hareket etmesini bilmiştir. Örneğin; 1911 yılına gelindiğinde Avrupalı devletler, ABD ve Japonya Çin üzerinde bir takım planlar yaparak Çin’i oyun tahtası gibi kullanmaya başlamışlardır. Çin’e bol miktarda para yardımı yapılmış, kendi aralarında anlaşarak Çin’de nüfuz alanları oluşturmaya başlamışlardır. Çin’i bu şekilde kontrol eden devletler, XIX. Yüzyılda Japonya’nın da bütün ülkelere kapılarını açmasını istemişlerdir. Bu

konuda Japonya üzerinde en etkili olan devlet ABD'dir. ABD'nin Japonya'dan sağladığı haklardan diğer Batılı devletler de faydalanmak üzere harekete geçmişler ve zamanla istediklerini almışlardır⁴⁹. ABD'nin Ortadoğu bölgesinde etkin bir rol oynaması ise 1970'lerden sonradır⁵⁰.

Bir Ortadoğu ülkesi olarak Türkiye'ye bakıldığında, Türkiye bölgedeki sistemde zaman zaman aktif bir biçimde yer almıştır. Her durumda ve zamanda bölgedeki gelişmelerden gerek ekonomik ve gerekse toplumsal açılardan etkilerinin var olduğu görülmektedir. Türkiye soğuk savaş döneminde, Rusya'nın sıcak deniz hayalleri, çevresinde güçlü devlet istemeyişi, Irak ve Suriye'nin su yolları meselesi, İran'ın dinî ideolojisini yayma düşünceleri ve terör faaliyetleri nedenleriyle sorunlar yaşamaktadır. Türkiye'nin son dönemde bölgede yaşadığı sorunlar kuzey Irak'ta kurulmak istenen “ Facto Kürt Devleti” ile bunun yanında yaşadığı terör sorunudur⁵¹. Ortadoğu'nun görülen manzarası gerilim, çatışma, yerel güçler arasında bölünme, parçalanma ve en önemlisi yeraltı zenginlikleridir. Ortadoğu dünyanın bunalım merkezi, dünya çapındaki çatışmanın sahnesi ve aynası, insanlığı Tanrısal barışa davet eden büyük dinlerin beşiği olan bu bölge, bugün dünyayı onulmaz bir felakete sürükleyebilecek bir savaşın, bir dünya savaşının da yuvası olarak nitelendirilebilir. Uluslararası konumu ile Ortadoğu, dünyanın en önde gelen bağlantı noktasıdır. Asya ile Avrupa, Asya ile Afrika bu bölgede birbiriyle bağlanırlar. Akdeniz Hint Okyanusu ile bağlantısını burada sağlar⁵². Türkiye bölgedeki konumu itibarıyla bölgeye ilişkin belli başlı uluslararası nitelikte sorunlarla iç içedir. Bu sorun zaman zaman Türkiye ile komşuları arasında meydana gelmekte zaman zaman da bölge ülkelerinin kendi aralarındaki sorunlardan Türkiye de etkilenmektedir. Bölge ülkelerinin sorunları çok çeşitlidir. Mezhep ayrılıkları, ideolojik sorunlar, tarihsel ve psikolojik sorunlar ve her bir ülkenin Batı ülkeleri ile birebir ilişkiler geliştirme arayışı içerisinde olmasından kaynaklanan sorunlar şeklinde sıralanabilen sorunlar, bölge ülkelerinin bölgeyi ilgilendiren pek çok uluslararası sorun karşısında birlikte hareket edememelerine neden olmaktadır. Böyle bir siyasî ve iktisadî yapı gösteren bölgeye dışarıdan siyasî ve iktisadî

⁴⁹ Rıfat Uçarol; Siyasi Tarih (1789-1999), Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.253-308.

⁵⁰ N. Niyar; Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde..., s.268.

⁵¹ N. Niyar; Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmelerde..., s.288-289.

⁵² Nurhan Aydın; Amerika'nın Ortadoğu'yu Yeniden Şekillendirme Politikası, **İkinci Ortadoğu Semineri, Düünden Bugüne Irak, Bildiriler**, Elâzığ, 27-29 Mayıs 2004, C.I, Elâzığ, 2006, s.122.

motivli müdahaleler her dönemde söz konusu olmaktadır⁵³. Bunca çatışmanın Ortadoğu sahnesinde cereyan etmesi parçalanmalar, yerel güçlerin birbirleriyle mücadeleleri, dışarıdan süper güçlerin müdahaleleri belki daha uygun bir deyimle yeni bir dünya arayışının çalkantıları, yeniden yapılandırma sancıları olarak gösterilebilir⁵⁴. Ortadoğu’da yerinden oynayan taşlar yeniden yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Kendi sorunlarını kendisi çözemeyen bu ülkeler, sürekli dış müdahaleyi davet etmektedirler⁵⁵. Rusya’nın Suriye’ye askerî yönden yardımcı olması bu durumu kanıtlamaktadır.

Günümüzde ABD’nin, Rusya’nın ve diğer devletlerin Türkiye Cumhuriyeti’nin sınır komşusu olan Suriye ile ilgilenmeleri ve gerektiğinde Türkiye karşıtı gruplara askerî yardım yaparak gövde gösterilerinde bulunmaları, aslında Ortadoğu’da kendilerine ait nüfuz bölgeleri oluşturma çabaları içerisinde olduklarını görmek mümkündür. Dünyanın büyük devletleri olarak bilinen bu devletlerin Ortadoğu’da ne işleri var? şeklinde düşünmek katıksız bir şekilde saf olmak demektir. Ortadoğu’da meydana gelen olayların ön planında görülen ABD ve Rusya devletleridir. Ancak Ortadoğu denilen coğrafyanın geçmiş tarihine bakıldığında bu coğrafyada adı geçen devletlerden önce bölgede önce İngiltere ve Fransa’nın etkili olduğu görülmektedir. Öyleyse Ortadoğu coğrafyasında günümüzde meydana gelen olaylar değerlendirildiği zaman İngiltere ve Fransa’yı göz ardı etmemek gerekir. Hâlbuki İngiltere ve Fransa günümüzde Ortadoğu’da meydana gelen olaylarda görünüşte sessiz kalmaktadırlar. Rusya’nın askerî güçleriyle Suriye’ye yardım etmesi karşısında herhangi bir şekilde askerî tepki vermemeleri gayet ilginçtir. Dünyanın askerî açıdan stratejik, tarımsal ve yeraltı kaynakları bakımından zengin olan bu bölgede, var olan devletlere ek olarak yeni devletçikler kurdurulmak istenerek sözde bağımsız ama aslında kendi nüfuzları altında yaşayacak ve yeraltı-yerüstü kaynaklarından tamamen kendilerinin istifade edebileceği devletçiklerin kurulmaya çalışıldığının farkına varılması gerekmektedir. Medenî olarak bilinen Avrupalı devlet ve milletlerin Suriye’deki iç savaştan kaçan insanların Akdeniz’i aşarak Avrupa’ya gitmek istemeleri karşısında Avrupalı devletlerin bu göçmenlere herhangi bir yardım yapmamaları, canlarını kurtarma amaçlı yola çıktıkları deniz yolculuğunda onlarca can vermeleri ve yaşadıkları travmalar karşısında

⁵³ N. Niyar; Ortadoğu’daki Siyasal Gelişmelerde..., s.272.

⁵⁴ N. Aydın; Amerika’nın Ortadoğu’yu..., s.122.

⁵⁵ N. Aydın; Amerika’nın Ortadoğu’yu..., s.140.

herhangi bir tedbir almamaları nasıl açıklanabilir? Bu soruna çözüm üretmemeleri bir yana Suriye'deki iç savaşta etnik grupların ellerinde bulunan ağır ve hafif silahların bulunması/kullanılması ne ile açıklanabilir?

Sonuç olarak yukarıda verilen bilgiler göz önüne alınarak günümüz Ortadoğu'suna bakılacak olursa Irak'ta görünürde Saddam Hüseyin sonrasında toprak bütünlüğüne sahip bir devlet var ancak ülke içerisinde birlik bulunmamaktadır. Mısır ve Libya'da ülke içerisinde meydana gelen/getirilen huzursuzluklar nedeniyle bu devletlerin başında bulunanlar yönetimden indirilmişler hatta hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu liderlerin hem aileleri hem de yönettikleri insanlar perişan olmuş, yüzlerce insan bu ülkelerde çıkan/çıkarılan kargaşa ortamında hayatlarını kayb ettikleri gibi ülkelerin askerî güçleri de zayıflatılmıştır. Sınır komşumuz Suriye'ye bakıldığında yine günümüz itibarıyla iç karışıklıklar bulunmakta, var olan yönetim kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla topla, tüfekte, tanklarla ve uçaklarla kendilerini yıllarca idare ettiğ i insanların üzerine bomba yağdırmakta, idarede bulunan yönetim kendini koruma amaçlı olarak Rus askeri güçlerinin kendi sınırları içerisinde girmesine ve operasyon yapmasına izin verebilmektedir. Burada da yine yüzlerce kişinin hayatını kaybettiğ i görülmektedir. Hâlbuki bu liderleri yönetime getiren ve her türlü desteğ i verenler Avrupa devletleri ve ABD'dir. Yıllarca diktatör olarak, kral olarak devletlerini yöneten insanlar/aileler birdenbire kötü insan olab ilmişler ve idarî sistemleri de kötü idare olarak değ erlendirilmişlerdir. Örneğ in; en son olarak Suriye içerisinde iç karışıklıklar çıkarılarak hem yıllardır ülkeyi idare eden lider ve ailesi istenmeyen konuma düşürülmüş hem de ülke iç i karışıklıklarla ülke ekonomik, sosyal, askerî ve insan gücü açısından zayıflatılmıştır. Konuya geniş açıdan bakıldığında sömürgeciliğ in değ iş ik boyutu görülmektedir. Ortadoğ u ülkelerinde demokratik bir sistemin getirilmesi için Suriye, Mısır ve diğ er devletlerde halk ayaklanmaları gerçekleştirilerek güdümlü bir demokrasi kurulmak istenmektedir. Aynı şekilde Libya'da, Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de sözde demokratik sistemin getirilmesi amaçlanmakla beraber diğ er Ortadoğ u ülkeleri olan Suudi Arabistan ve Katar'da demokratik sistemin olmayış ı ve buna paralel olarak buralarda halk ayaklanmalarının olmayış ı ne ile açıklanabilir? Emperyalist düşüncenin bir ürünü olan parçala, böl ve yönet taktiğ ini Ortadoğ u'da görmek mümkündür. Ortadoğ u bu anlamda bir laboratuvar görevi görmektedir. Örneğ in; ABD Irak'ta Saddam Hüseyin'i devirdikten sonra bu devletin yönetim kadrosuna Kürt kökenli şahısları

getirerek Irak'ın kuzey kısmında bir Kürt devleti oluşumunun temellerini attığı görülmektedir. Aynı durum iç karışıklıklarla halen boğuşan Suriye için de geçerli olan bir durumdur. Demokrasi havarisi kesilen sömürgeci devletlerin Ortadoğu denilen coğrafyada “*bulanık suda balık avladıklarını*” söylemek bir kehanet olarak değerlendirilmemelidir. Günümüz Ortadoğu coğrafyasında bulunan devletlerin idare şekillerinin değiştirilmesi konusunda ABD ön planda görülmekle beraber diğer Avrupa devletlerinin de ABD'yi desteklediği açıkça görülmektedir. Büyük devlet statüsünde olan Rusya'nın ise Suriye'deki rejime destek çıkması ise Ortadoğu coğrafyasında askerî anlamda hem gövde gösterisinde bulunmakta hem de bölgeyle doğrudan ilgilendiğini kanıtlamaktadır. Kısaca Ortadoğu'da maddi açıdan zengin bir devlet olmak, başka bir güç tarafından idare edilemeyecek anlamına gelmemektedir. Ortadoğu denilen coğrafyaya huzur getirilmesi/götürülmesi isteniyorsa Avrupa, ABD ve Rus stratejileri-sistemleri bölgeye sokulmamalı bölgeden uzak tutulmalıdır.

Çünkü bölgedeki her türlü hareket veya değişim sadece Batılı devletleri değil onlardan önce çevre komşu ülkeleri etkileyecektir. Buradaki dengelerin bozulması merkezden yayılan bir dairenin halkaları gibi bütün dünyayı etkileyecektir. Dünyada her bölge aynı derecede stratejik öneme haiz değildir. Latin Amerika'da meydana gelecek bir denge değişikliği dünyayı fazla etkilememektedir. Ama Ortadoğu'da meydana gelebilecek en küçük bir değişim yayılarak bütün dünyayı etkileyebilecek mahiyettedir⁵⁶.

KAYNAKÇA

a- Araştırma ve Tetkik Eserler

Akdeniz, Sabri; **Kültür Sömürgeciliği**, İstanbul, 1988.

Arı, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Ortadoğu-Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yay, İstanbul, 2005.

Armaoğlu, Fahir; 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara,2003.

Aydın, Nurhan; “Amerika'nın Ortadoğu'yu Yeniden Şekillendirme Politikası”, **İkinci Ortadoğu Semineri, Düünden Bugüne Irak, Bildiriler**, Elâzığ, 27-29 Mayıs 2004, C.I, Elazığ,2006, s. 121-143.

Bilge, Mustafa L.; “ Abdullah bin Hüseyin”, **T.D.V.D.İ.A**, C.I.

Çandar, Cengiz; **Ortadoğu Çıkmazı**, Hil Yay., İstanbul,1983.

⁵⁶ M. Öztürk; Ortadoğu...,s. 258.

Ertürk, Ahmet Çetin; **Bilge Sözlük (Fransızca-Türkçe/Türkçe-Fransızca)**, İstanbul, 1995.

Görsel Dünya Ansiklopedisi; “ Emperyalizm Madd.”, C.IV, İstanbul, s.913.

Heaton, Herbert; **Avrupa İktisat Tarihi** (Çvr. Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğuş), Parağraf Yay., Ankara,2005.

Kasalak, Kadir;” Manda Sistemi ve Irak İle Suriye’de Uygulaması”, **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri**, Elazığ,29-31 Mayıs, 2003,s.57-86.

Kavas, Ahmet ; “ Sömürgecilik Madd.”, **T.D.V.İ.A.**, C.XXXVII, İstanbul, 2009, s.394-397.

Keskin, Mustafa; “Emperyaliz ve Önasya”, **Erciyes Dergisi**, S.151, Kayseri,1990.

Laçiner, Sedat; Ortadoğu diye bir yer var mı?, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.III, Sayı:10 Ankara, 2007, s.153-155.

Niyar, Nasır; Ortadoğu’daki Siyasal Gelişmelerde Türkiye’nin Yeri, **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C.I, Sayı,1, Elazığ, 2003, s.267-291.

Özalp, Osman Nuri; “Ortadoğu Neresi- Ortadoğu’nun Tanımı ve Tasnif Sorunu”, **Yedikıta Dergisi**, Sayı, 59, Temmuz, 2003, s. 24-27.

Öztürk, Mustafa; Ortadoğu (Kavram-Jeopolitik ve Sosyo-Ekonomik Durum), **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C.I, S. 1, Elazığ, 2003,s.253-266.

Sakin, Serdar - Can Deveci; Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerinde Bir Değerlendirme, **History Studies, International Journal of History**, Special Issue, C.3 Özel Sayı 2011, s.281-293.

Sander, Oral; **Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918’e)**, İmge Kitabevi, Ankara,2000.

Şahin, Türel Yılmaz; **Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000’e)**, Barış Kitap., Ankara, 2011.

Tanilli, Server; **Uygurlık Tarihi**, Alkım Yay., İstanbul,2006.

Uçarol, Rıfat; **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi Yay. İstanbul,2000.

Yavuz, Celalettin; **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2005.

Ahmet Gündüz

Yavuz, Nuri; Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri, **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Birinci Ortadoğu Semineri**, 29-31 Mayıs 2003, s. 39-45.

Yazar Yok; , “Emperyalizm Madd.”, **Berikan Tarih Ansiklopedisi**, (Hrz. Yusuf Karaca), C.III, Berikan Yay., Ankara, 2002, s.382-388.

b- İnternet Kaynakları

http://tr.wikipedia.org/wiki/I._Abdullah 11.03.2016

<http://www.forumgercek.com/showthread.php?t=41842> 25.03.2012

<http://www.frmtr.com/genel/699882-somugecilik.html> 11.03.2016